

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА МІЖНАРОДНОГО ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА

Міждисциплінарна курсова робота

на тему:

**«Відповідальність за кримінальні правопорушення проти
встановленого порядку несення військової служби за кримінальним
законодавством України та зарубіжних країн»**

Студента 3 курсу МП-31 групи

Галузь знань 29 Міжнародні відносини

Спеціальність 293 Міжнародне право

Любовича Івана Олеговича

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент, завідувач

кафедри міжнародного та європейського права

Саванець Людмила Михайлівна

Національна шкала: _____

Кількість балів: _____

Оцінка: ECTS _____

Члени комісії:

(підпис)

(прізвище та ініціали)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Тернопіль – 2026

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Теоретико-правові засади кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби в Україні та зарубіжних країнах.....	5
1.1. Поняття, ознаки та система кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби за законодавством України та зарубіжних країн.....	5
1.2. Об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт і суб'єктивна сторона кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби: порівняльно-правова характеристика.....	8
1.3. Особливості кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби в Україні та зарубіжних країнах.....	10
Розділ 2. Кримінально-правова характеристика окремих видів кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби за законодавством України та зарубіжних країн.....	13
2.1. Відповідальність за кримінальні правопорушення проти порядку підлеглості та військових статутних взаємовідносин: досвід України та зарубіжних країн.....	13
2.2. Відповідальність за кримінальні правопорушення проти порядку проходження військової служби за кримінальним законодавством України та зарубіжних країн.....	16
2.3. Відповідальність за кримінальні правопорушення проти порядку несення спеціальних служб, військової службової діяльності, дій у бойовій обстановці, а також порядку збереження військового майна та експлуатації військової техніки: порівняльно-правовий аспект.....	18
Розділ 3. Основні напрями розвитку та вдосконалення кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби в Україні з урахуванням досвіду зарубіжних країн.....	22
3.1. Особливості кримінально-правового регулювання військових кримінальних правопорушень у Польщі, Німеччині та США.....	22
3.2. Спільні та відмінні риси кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби в Україні та зарубіжних країнах.....	24
3.3. Напрями вдосконалення кримінального законодавства України з урахуванням позитивного досвіду зарубіжних країн.....	26
Висновки.....	30
Списки використаних джерел.....	33

ВСТУП

Актуальність теми роботи. Актуальність теми курсової роботи зумовлена тим, що захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є конституційним обов'язком громадян, а кримінально-правова охорона встановленого порядку несення військової служби посідає важливе місце у забезпеченні військової дисципліни, боєздатності та правопорядку у секторі безпеки і оборони. У Кримінальному кодексі України відповідні норми зосереджені у Розділі XIX, який охоплює статті 401–435-1. Особливої ваги ця проблематика набуває в умовах збройної агресії проти України та функціонування держави в умовах воєнного стану, коли правильне тлумачення і застосування норм про військові кримінальні правопорушення має не лише теоретичне, а й безпосереднє практичне значення. Водночас порівняльне дослідження є виправданим, оскільки в зарубіжних країнах використовуються різні моделі регулювання: у Польщі військові злочини врегульовані у військовій частині Кримінального кодексу, у Німеччині діє окремий *Wehrstrafgesetz*, а у США — *Uniform Code of Military Justice*. Саме тому комплексне зіставлення українського підходу з досвідом зарубіжних країн дає змогу глибше розкрити ознаки військових кримінальних правопорушень, виявити спільні та відмінні риси правового регулювання, а також обґрунтувати напрями вдосконалення кримінального законодавства України.

Об'єкт дослідження - Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у сфері кримінально-правової охорони встановленого порядку несення військової служби в Україні та зарубіжних країнах.

Предмет дослідження - Предметом дослідження є норми кримінального законодавства України, Польщі, Німеччини та США, що встановлюють відповідальність за кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби, практика їх застосування, а також наукові підходи до тлумачення, класифікації та вдосконалення таких кримінально-караних діянь.

Мета роботи - Метою курсової роботи є аналіз кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової

служби за законодавством України та зарубіжних країн, а також розробка пропозицій щодо вдосконалення законодавства України.

Стан наукового дослідження - Питання кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби були предметом дослідження як у навчальній, так і в науковій літературі. Вагомий внесок у розроблення цієї проблематики зробили М. С. Цуцкірідзе, Н. В. Коломієць, А. В. Бровко, О. В. Ленда, В. Ю. Артемов, Г. М. Анісімов, Ю. П. Дзюба, В. І. Касинюк та інші науковці їхніх працях висвітлено поняття, ознаки, систему та особливості кваліфікації військових кримінальних правопорушень. Крім того, важливе значення для дослідження мають узагальнення та огляди судової практики Верховного Суду. Водночас сучасні умови воєнного стану та необхідність порівняльно-правового аналізу зумовлюють потребу в подальшому науковому опрацюванні цієї теми.

Завдання роботи:

- З'ясувати поняття, ознаки та систему кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби;
- Охарактеризувати елементи їх складу;
- Визначити особливості кримінальної відповідальності за такі кримінальні правопорушення в Україні та зарубіжних країнах;
- Проаналізувати окремі види кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби;
- Провести порівняльно-правовий аналіз законодавства України та зарубіжних країн;
- Сформулювати пропозиції щодо вдосконалення кримінального законодавства України.

Розділ 1. Теоретико-правові засади кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби в Україні та зарубіжних країнах

1.1. Поняття, ознаки та система кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби за законодавством України та зарубіжних країн

Кримінальна відповідальність за кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби є важливим елементом системи кримінально-правової охорони суспільних відносин у сфері забезпечення обороноздатності держави, військової дисципліни та належного функціонування військової організації. Її значення зумовлюється тим, що порядок несення військової служби становить нормативно визначену основу діяльності військовослужбовців, від дотримання якої залежить ефективність виконання завдань у сфері національної безпеки й оборони. Порухення цього порядку посягає не лише на внутрішню організацію військової служби, а й на належний стан бойової готовності, керованості військ, збереження військового майна, а в окремих випадках — і на життя та безпеку особового складу. У зв'язку з цим дослідження теоретико-правових засад кримінальної відповідальності за такі кримінальні правопорушення має важливе наукове та практичне значення.

Специфіка кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби полягає в тому, що вони вчиняються у сфері особливих службових правовідносин, які характеризуються підвищеним рівнем правового регулювання, суворою субординацією, обов'язковістю виконання наказів, спеціальним порядком проходження служби та підвищеними вимогами до дисципліни й відповідальності військовослужбовця. Саме тому зазначені кримінальні правопорушення мають особливу правову природу, що відрізняє їх від загально кримінальних діянь. Їх кримінально-правова оцінка потребує врахування не лише положень кримінального законодавства, а й норм спеціального військового законодавства, військових статутів та інших нормативно-правових актів, які

визначають зміст і межі належної поведінки суб'єктів військової служби. У цьому виявляється комплексний характер правового регулювання відповідальності у досліджуваній сфері.

Теоретичне осмислення відповідальності за кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби передбачає з'ясування їх поняття, юридичних ознак, системи та місця в структурі Особливої частини кримінального права. Не менш важливим є дослідження елементів складу цих кримінальних правопорушень, зокрема об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта та суб'єктивної сторони, оскільки саме через аналіз зазначених елементів розкривається зміст відповідних кримінально-правових заборон. Такий підхід дає змогу встановити критерії відмежування військових кримінальних правопорушень від суміжних складів, а також від дисциплінарних проступків, що має принципове значення для правильної кваліфікації діянь і належного застосування кримінального закону. Тому, науковий аналіз цієї категорії правопорушень є необхідною передумовою формування цілісного уявлення про механізм кримінально-правової охорони порядку несення військової служби.

Особливу цінність у дослідженні цієї проблематики має порівняльно-правовий підхід, який дозволяє розглянути вітчизняне законодавство в контексті зарубіжних моделей правового регулювання відповідальності за військові кримінальні правопорушення. У різних державах сформувалися неоднакові підходи до побудови системи військово-кримінальних норм: в одних країнах вони інтегровані до загального кримінального законодавства, в інших функціонують у межах окремих спеціальних актів або пов'язані з діяльністю самостійної системи військової юстиції. Зіставлення українського підходу з досвідом зарубіжних країн дає можливість виявити як універсальні закономірності правового регулювання у цій сфері, так і специфічні національні особливості, що визначають зміст окремих складів правопорушень, межі кримінальної відповідальності та способи забезпечення військової дисципліни. Порівняльно-правове дослідження, таким чином, сприяє не

лише поглибленню теоретичних знань, а й формуванню обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення національного законодавства.

Таким чином, звернення до теоретико-правових засад кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби є об'єктивно необхідним для всебічного розуміння правової природи цих діянь, особливостей їх нормативного закріплення та практики застосування відповідних норм. Комплексний аналіз доктринальних положень, законодавчих конструкцій і зарубіжного досвіду дає можливість сформулювати належне наукове підґрунтя для подальшого дослідження окремих видів військових кримінальних правопорушень та визначення перспектив розвитку кримінального законодавства у цій сфері. Саме тому зазначена проблематика посідає важливе місце в сучасній науці кримінального права та має особливе значення в умовах підвищених вимог до забезпечення військової дисципліни і правопорядку.

Кримінально-правова охорона встановленого порядку несення військової служби є важливою складовою забезпечення обороноздатності держави, військової дисципліни та належного функціонування сектору безпеки і оборони. В Україні правові засади такої охорони визначаються насамперед Конституцією України, Кримінальним кодексом України, Законом України «Про військовий обов'язок і військову службу», а також військовими статутами [1–8].

Поняття військових кримінальних правопорушень закріплене у ст. 401 Кримінального кодексу України. Відповідно до цієї норми, військовими кримінальними правопорушеннями є передбачені Розділом XIX КК України кримінальні правопорушення проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів [2]. Водночас Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» визначає військову службу як державну службу особливого характеру, що зумовлює підвищені вимоги до правового регулювання поведінки військовослужбовців [3].

Основними ознаками кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби є спеціальний родовий об'єкт, спеціальний суб'єкт, тісний зв'язок із вимогами військового законодавства та статутів, а також підвищений рівень суспільної небезпечності. Такі правопорушення посягають не просто на окремі суспільні відносини, а на систему військової дисципліни, підлеглості, порядку проходження служби, збереження військового майна та належного виконання бойових і службових завдань [2; 18; 22].

Система військових кримінальних правопорушень в Україні побудована в межах окремого Розділу XIX Особливої частини КК України. На підставі аналізу норм цього розділу та наукових джерел доцільно виокремлювати такі основні групи: правопорушення проти порядку підлеглості та військових статутних взаємовідносин; правопорушення проти порядку проходження військової служби; правопорушення проти порядку несення спеціальних служб; правопорушення у сфері військової службової діяльності; правопорушення проти порядку збереження військового майна та експлуатації військової техніки; правопорушення, пов'язані з діями у бойовій обстановці [2; 18; 19; 22].

У зарубіжних країнах існують різні моделі кримінально-правового регулювання відповідальності за військові правопорушення. У Польщі відповідні норми зосереджені у військовій частині Кримінального кодексу, що свідчить про інтеграцію військово-кримінальних норм у загальну систему кримінального права [10]. У Німеччині діє окремий Військовий кримінальний закон — *Wehrstrafgesetz*, який містить спеціальні склади військових злочинів [11]. У США регулювання здійснюється на підставі *Uniform Code of Military Justice*, який охоплює як матеріальні, так і процесуальні аспекти військової юстиції [12; 13]. Отже, українська модель є кодифікованою в межах загального кримінального закону, тоді як зарубіжні підходи демонструють як інтегровані, так і автономні форми військово-кримінального регулювання [10–13; 21].

1.2. Об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт і суб'єктивна сторона кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби: порівняльно-правова характеристика

Родовим об'єктом кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби є суспільні відносини, що забезпечують належний порядок проходження та несення військової служби. Безпосередній об'єкт конкретизується залежно від виду правопорушення. Так, у складах, пов'язаних із непокорю, опором начальникові або порушенням статутних правил взаємовідносин, безпосереднім об'єктом є порядок підлеглості та військова дисципліна; у правопорушеннях, пов'язаних із самовільним залишенням частини чи дезертирством, — порядок проходження служби; у правопорушеннях щодо військового майна — порядок його збереження та використання [2; 18; 19; 22].

Об'єктивна сторона цих кримінальних правопорушень може виражатися як у формі дії, так і бездіяльності. Наприклад, непокора полягає у відкритій відмові виконати наказ начальника або в іншому умисному невиконанні наказу, тоді як самовільне залишення військової частини або місця служби може проявлятися як в активному залишенні місця служби, так і в нез'явленні на службу без поважних причин [2]. У багатьох випадках для з'ясування змісту об'єктивної сторони необхідне звернення до спеціальних військових нормативно-правових актів, насамперед до Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України, Дисциплінарного статуту та Статуту гарнізонної та вартової служб [6–8].

Особливістю об'єктивної сторони військових кримінальних правопорушень є її бланкетний характер. Це означає, що диспозиція кримінально-правової норми часто не розкриває повністю змісту забороненої поведінки без звернення до спеціальних правил військової служби. Саме тому правильна кваліфікація таких діянь вимагає встановлення конкретного військового обов'язку, який було порушено особою [6–8; 18].

Суб'єктом військових кримінальних правопорушень є спеціальна особа. За КК України ним можуть бути військовослужбовці, військовозобов'язані та резервісти

під час проходження зборів [2]. Такий підхід є характерним і для зарубіжних країн, хоча конкретний обсяг осіб, які підлягають військовій кримінальній юрисдикції, різниться. У Польщі йдеться насамперед про військовослужбовців, у Німеччині — про солдатів Бундесверу, а у США коло суб'єктів є ширшим і охоплює також окремі категорії резервістів, кадетів та інших осіб, прямо визначених UCMJ [10–13].

Суб'єктивна сторона більшості військових кримінальних правопорушень характеризується умисною формою вини. Це зумовлено самим характером таких діянь, як непокоря, опір начальникові, самовільне залишення частини, дезертирство, самовільне залишення поля бою чи добровільна здача в полон [2]. Разом з тим окремі склади можуть характеризуватися необережною формою вини, зокрема у випадках необережного знищення або пошкодження військового майна чи недбалого ставлення до військової служби [2; 18; 22]. Судова практика Верховного Суду підтверджує, що для правильної кваліфікації істотне значення мають спрямованість умислу, тривалість відсутності, обстановка вчинення діяння та наявність чи відсутність поважних причин [14–17].

Порівняльно-правовий аналіз свідчить, що основні елементи складу військових кримінальних правопорушень в Україні та зарубіжних країнах загалом збігаються. У всіх досліджуваних правопорядках визначальними є спеціальний суб'єкт, порушення службового чи бойового обов'язку та особливий характер охоронюваних суспільних відносин. Разом з тим відмінності виявляються у способах нормативного закріплення складів, межах юрисдикції та ступені автономності військового кримінального права [10–13; 21].

1.3. Особливості кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби в Україні та зарубіжних країнах

Кримінальна відповідальність за кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби має низку особливостей, що відрізняють її від відповідальності за загально кримінальні правопорушення.

Передусім це зумовлено особливим правовим статусом військовослужбовця, підвищеними вимогами до його дисципліни, підпорядкованості та виконання наказів, а також значенням військової служби для оборони держави [1; 3; 4].

Особливістю української моделі є те, що норми про військові кримінальні правопорушення зосереджені в окремому розділі КК України, але їх застосування неможливе без урахування положень спеціального військового законодавства та статутів. Крім того, санкції за такі правопорушення враховують військову специфіку. У законодавстві передбачено, зокрема, службове обмеження для військовослужбовців та тримання у дисциплінарному батальйоні як спеціальні види покарань, що застосовуються з урахуванням статусу суб'єкта [2; 18; 22].

Ще однією істотною особливістю є посилення кримінальної відповідальності за вчинення відповідних діянь в умовах особливого періоду, воєнного стану або бойової обстановки. Такі обставини істотно підвищують суспільну небезпечність правопорушення, оскільки навіть одичне порушення військової дисципліни може мати наслідком зрив виконання бойового завдання, втрату управління підрозділом, загибель людей чи інші тяжкі наслідки [2; 5; 14–17].

У Польщі кримінальна відповідальність за військові правопорушення характеризується поєднанням загальних положень кримінального права та спеціальних військових норм. Такий підхід забезпечує системність регулювання, оскільки військові норми функціонують у межах загального кодексу, але водночас враховують особливості військової служби [10]. У Німеччині відповідальність визначається окремим Військовим кримінальним законом, що свідчить про вищий рівень автономності військово-кримінального регулювання [11]. Американська модель, навпаки, вирізняється максимальною самостійністю, оскільки UCMJ охоплює як матеріальні норми, так і питання військової юрисдикції та процедури розгляду справ судами військової юстиції [12; 13].

Таким чином, у різних країнах кримінальна відповідальність за військові правопорушення має спільне функціональне призначення — забезпечення військової дисципліни, боєготовності та керованості військ. Водночас способи її нормативного

закріплення відрізняються: в Україні та Польщі вона тісніше інтегрована в загальну систему кримінального права, у Німеччині реалізується через окремий спеціальний закон, а у США поєднується з автономною системою військової юстиції [10–13; 21]. Саме такий порівняльний підхід дає можливість глибше оцінити переваги й недоліки національного законодавства та визначити можливі напрями його вдосконалення [18; 21; 22].

Розділ 2. Кримінально-правова характеристика окремих видів кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби за законодавством України та зарубіжних країн

2.1. Відповідальність за кримінальні правопорушення проти порядку підлеглості та військових статутних взаємовідносин: досвід України та зарубіжних країн

Кримінально-правова характеристика окремих видів кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби має важливе значення для з'ясування практичного змісту норм, передбачених кримінальним законодавством України. Якщо теоретико-правовий аналіз дає можливість визначити загальну природу цієї категорії кримінальних правопорушень, то звернення до конкретних складів дозволяє виявити особливості законодавчого підходу до охорони військової дисципліни, підлеглості, належного проходження військової служби, збереження військового майна, виконання службових обов'язків та поведінки військовослужбовців у бойовій обстановці. Саме через аналіз окремих кримінально-правових норм розкривається, які суспільні відносини у військовій сфері потребують найбільш посиленого захисту, яким чином законодавець диференціює відповідальність залежно від характеру діяння, форми вини, наслідків та обстановки його вчинення, а також які ознаки мають визначальне значення для правильної кваліфікації.

Особливість цієї групи кримінальних правопорушень полягає в тому, що вони охоплюють різні сторони функціонування військової служби, однак усі вони поєднані спільним об'єктом кримінально-правової охорони — встановленим порядком її несення. Порушення такого порядку може виявлятися як у відкритій непокорі чи невиконанні наказу, так і в самовільному залишенні військової частини, недбалому ставленні до служби, втраті чи пошкодженні військового майна, неналежному несенні спеціальних служб або протиправній поведінці під час бойових дій. Кожне з цих діянь має власні юридичні ознаки, відмінний ступінь суспільної небезпечності та різні підходи до законодавчого врегулювання, що

зумовлює необхідність їх окремого аналізу. Такий підхід дає змогу не лише розкрити зміст конкретних складів кримінальних правопорушень, а й простежити внутрішню логіку побудови військово-кримінальних норм, спрямованих на забезпечення боєздатності, організованості та належного правопорядку у військових формуваннях.

Водночас більш повне розуміння змісту відповідних норм досягається завдяки їх порівнянню з положеннями законодавства зарубіжних країн. Зіставлення підходів України, Польщі, Німеччини та США дозволяє встановити спільні риси у криміналізації посягань на військову дисципліну, порядок проходження служби та виконання бойових обов'язків, а також виявити відмінності у законодавчій техніці, структурі військово-кримінальних норм і способах диференціації відповідальності.

До групи кримінальних правопорушень проти порядку підлеглості та військових статутних взаємовідносин у КК України належать, зокрема, непокора, невиконання наказу, опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків, погроза або насильство щодо начальника, а також порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості. Системне місце цих складів у ст. 402–406 КК України свідчить, що законодавець розглядає їх як базові посягання на військову дисципліну та командну вертикаль. Саме від збереження відносин підлеглості залежить керованість військ і можливість належного виконання наказів, особливо в умовах особливого періоду чи бойової обстановки. [2; 18; 19; 22]

Ключовим складом у цій групі є непокора (ст. 402 КК України), під якою закон розуміє відкриту відмову виконати наказ начальника, а також інше умисне невиконання наказу. Натомість невиконання наказу за ст. 403 КК України охоплює іншу поведінку — невиконання наказу за відсутності ознак непокори, якщо це спричинило тяжкі наслідки. Отже, розмежування цих складів здійснюється передусім за характером поведінки винного, формою прояву непокори та наслідками. У сучасних умовах ці склади набувають особливої ваги, оскільки

законодавець посилив відповідальність за відповідні діяння, вчинені в умовах воєнного стану або бойової обстановки. [2; 14; 15]

Особливістю цієї групи правопорушень є знову ж таки бланкетний характер багатьох диспозицій. Для встановлення факту злочинного порушення необхідно звертатися не лише до КК України, а й до Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України та Дисциплінарного статуту, які визначають поняття наказу, обов'язок його виконання, правила службового підпорядкування та межі допустимої поведінки між військовослужбовцями. Тому кримінально-правова оцінка непокори, опору начальникові чи насильства щодо нього безпосередньо пов'язана зі змістом військово-службового обов'язку. [6; 7; 18; 22]

У порівняльному аспекті подібні склади існують і в інших державах. Польський Кримінальний кодекс у військовій частині передбачає відповідальність за невиконання або відмову виконання наказу, а також за активний напад на начальника. Зокрема, ст. 343 карає невиконання, відмову виконання наказу або його виконання не відповідно до змісту, а ст. 345 стосується активного нападу на начальника. Для польського підходу характерне поєднання спеціально-військових складів із загальними положеннями кодексу, які застосовуються до військовослужбовців, якщо військова частина не передбачає іншого. [10; 21]

Німецький Wehrstrafgesetz так само приділяє особливу увагу охороні відносин підлеглості. У ньому передбачені, зокрема, Непокора (§ 19), Непослух (§ 20), а також склади, пов'язані з погрозою начальникові, примусом чи бунтом. У цій частині німецьке право демонструє близькість до українського підходу: самостійне кримінально-правове значення має саме відмова виконати наказ або створення ситуації, яка унеможлиблює виконання наказу. Водночас німецький закон більш чітко структурує такі діяння в окремому спеціальному акті. [11; 21]

У США охорона порядку підлеглості закріплена у UCMJ через низку каральних статей. Ст. 89 встановлює відповідальність за неповагу до старшого офіцера, Ст. 90 — за умисне невиконання законного наказу старшого офіцера, а Ст. 92 — за невиконання законного наказу чи регламенту або недбалість у виконанні

обов'язків. Це свідчить, що американська модель, подібно до української, виокремлює не лише відкриту непокору, а й ширший спектр порушень службової дисципліни. Водночас на відміну від України ці норми функціонують у межах окремої системи військової юстиції, що поєднує матеріальні та процесуальні приписи. [12; 13]

Отже, кримінальні правопорушення проти порядку підлеглості та військових статутних взаємовідносин в усіх розглянутих правопорядках мають спільну мету — гарантувати безумовність управління військами та стабільність службової ієрархії. Відмінності полягають насамперед у законодавчій техніці: українське право регулює ці питання в межах Розділу XIX КК України, польське — у військовій частині загального кодексу, німецьке — у спеціальному військово-кримінальному законі, а американське — в автономнішій системі військового правосуддя. [2; 10–13; 21].

2.2. Відповідальність за кримінальні правопорушення проти порядку проходження військової служби за кримінальним законодавством України та зарубіжних країн

До кримінальних правопорушень проти порядку проходження військової служби в Україні належать насамперед самовільне залишення військової частини або місця служби (ст. 407 КК України), дезертирство (ст. 408 КК України) та ухилення від військової служби шляхом самокалічення або іншим способом (ст. 409 КК України). Безпосереднім об'єктом цих складів є порядок перебування військовослужбовця на службі та обов'язок проходити її без самовільного припинення чи штучного ухилення. Саме тому такі діяння становлять серйозну загрозу для укомплектованості підрозділів, бойової готовності та виконання завдань оборони. [2; 18; 19; 22]

Важливе практичне значення має розмежування самовільного залишення військової частини і дезертирства. Верховний Суд у матеріалах щодо застосування ст. 407 КК України підкреслює, що самовільне залишення може проявлятися у двох формах: залишення військової частини або нез'явлення вчасно на службу без

поважних причин. Для кваліфікації істотними є наявність об'єктивної можливості повернутися до місця служби, відсутність поважних причин та намір винного. Якщо ж особа діє з метою назавжди ухилитися від проходження служби, вчинене слід розглядати як дезертирство. Таким чином, вирішальним критерієм відмежування є спрямованість умислу — тимчасове чи постійне ухилення від служби. [2; 14; 15]

Судова практика також акцентує, що нез'явлення вчасно на службу само по собі не утворює складу кримінального правопорушення, якщо існували поважні причини. До таких причин можуть належати хвороба, перешкоди стихійного характеру, поломка транспортного засобу та інші обставини, що об'єктивно унеможливили своєчасне прибуття. Крім того, Верховний Суд звертає увагу на розмежування кримінальної та адміністративної відповідальності: зокрема, самовільне залишення частини тривалістю до десяти діб за певних умов може кваліфікуватися як адміністративне правопорушення, тоді як більш тривале або інше суспільно небезпечне діяння утворює склад злочину. [14; 15; 16]

Польський Кримінальний кодекс також досить чітко врегульовує правопорушення проти проходження служби. Ст. 339 встановлює відповідальність за дезертирство, тобто залишення військової частини або визначеного місця перебування з метою тривалого ухилення від військової служби. Ст. 340 передбачає можливість надзвичайного пом'якшення покарання у разі добровільного повернення, якщо відсутність тривала не довше 14 днів. Крім того, ст. 341 криміналізує відмову від несення служби або виконання обов'язку, що впливає з неї, а ст. 342 охоплює самоушкодження або обман задля повного чи часткового ухилення від служби. Польський підхід є близьким до українського за логікою розмежування тимчасового та постійного ухилення. [10; 21]

У Німеччині близькі за змістом положення містяться у §§ 15–16 WStG. § 15 Несанкціонована відсутність охоплює самовільне залишення військової частини або неявку до неї, якщо відсутність перевищує встановлений законом строк, тоді як § 16 Дезертирство стосується такого самого діяння, вчиненого з метою назавжди або на час війни уникнути військової служби. Отже, німецький закон, як і український,

проводить чітке розмежування між самовільною відсутністю та дезертирством за суб'єктивною ознакою. [11; 21]

Американський UCMJ закріплює аналогічну логіку через Ст. 86 і Ст. 85. Ст. 86 передбачає відповідальність за відсутність без дозволу, тобто самовільну відсутність або неявку до визначеного місця служби, тоді як Ст. 85 — за дезертирство, коли особа залишається відсутньою з наміром залишатися поза службою постійно або уникнути небезпечного обов'язку чи важливої служби. Таким чином, і в американському праві ключовим критерієм відмежування є наявність спеціальної мети. [12; 13]

Відповідно тому, для кримінальних правопорушень проти порядку проходження військової служби в усіх розглянутих системах характерним є особливе значення суб'єктивної сторони. Саме намір винного визначає, чи йдеться про тимчасове порушення порядку служби, чи про більш небезпечне посягання у формі дезертирства. Для українського права практично важливим є також правильне відмежування таких злочинів від дисциплінарних та адміністративних проступків, що підтверджується сучасною практикою Верховного Суду. [2; 14–16; 21; 22].

2.3. Відповідальність за кримінальні правопорушення проти порядку несення спеціальних служб, військової службової діяльності, дій у бойовій обстановці, а також порядку збереження військового майна та експлуатації військової техніки: порівняльно-правовий аспект

Ця група є найбільш різномірною, оскільки охоплює кілька напрямів кримінально-правової охорони військової служби. До неї належать кримінальні правопорушення проти військового майна (ст. 410–413 КК України), правопорушення у сфері несення спеціальних служб (ст. 418–421 КК України), кримінальні правопорушення у сфері військової службової діяльності (ст. 425, 426, 426-1 КК України), а також діяння, вчинювані в бойовій обстановці, зокрема самовільне залишення поля бою або відмова діяти зброєю (ст. 429 КК України), добровільна здача в полон (ст. 430) та мародерство (ст. 432). Об'єднуючим

елементом тут є посягання не лише на дисципліну, а й на матеріальну основу боєздатності, порядок виконання спеціальних службових функцій та належну поведінку в умовах безпосереднього бойового зіткнення. [2; 18; 22]

У сфері військового майна КК України розрізняє умисне знищення або пошкодження військового майна (ст. 411), необережне його знищення або пошкодження (ст. 412), втрату військового майна (ст. 413), а також викрадення, привласнення, вимагання чи заволодіння військовим майном іншим способом (ст. 410). Важливо, що ст. 411 прямо охоплює зброю, бойові припаси, засоби пересування, військову та спеціальну техніку й інше військове майно, а вчинення таких діянь у воєнний час або в бойовій обстановці законодавець оцінює суворіше. Це пояснюється тим, що пошкодження або втрата озброєння й техніки безпосередньо знижують боєздатність військової частини. [2; 18; 22]

У межах військової службової діяльності особливе значення мають ст. 425–426-1 КК України. Недбале ставлення до військової служби (ст. 425) охоплює неналежне виконання службових обов’язків військовою службовою особою, якщо це заподіяло істотну шкоду або тяжкі наслідки. Верховний Суд у своїх узагальненнях наголошує, що саме настання істотної шкоди чи тяжких наслідків відмежовує злочин від адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 172-15 КУпАП. Такий підхід є важливим для практики, оскільки дозволяє уникнути підміни дисциплінарної чи адміністративної відповідальності кримінальною без достатніх підстав. [2; 14–16]

Окреме місце займають правопорушення, пов’язані з бойовою обстановкою. Верховний Суд звертає увагу, що відповідно до примітки до ст. 402 КК України бойова обстановка означає обстановку бою, яка починається і закінчується з наказу про вступ у бій або припинення бою, чи з фактичного початку або завершення бою. У цьому контексті ст. 429 КК України — самовільне залишення поля бою або відмова під час бою діяти зброєю — слід розглядати як один із найбільш небезпечних проявів порушення військового обов’язку, оскільки він безпосередньо пов’язаний із бойовим завданням. До цієї ж групи тяжких посягань належать

добровільна здача в полон та мародерство, за яке відповідальність була посилена у 2022 році. [2; 14; 15]

У Польщі аналогічні питання врегульовано через окремі розділи військової частини Кримінального кодексу. Ст. 356 встановлює відповідальність за порушення обов'язку під час спеціальної служби, якщо цим створюється безпосередня небезпека заподіяння шкоди, якій така служба повинна була запобігти. Ст. 357 стосується приведення себе у стан сп'яніння чи одурманення під час служби. Розділ XLIV охоплює правопорушення проти військового майна: Ст. 358 криміналізує самовільне розпорядження зброєю, боєприпасами, вибуховими матеріалами чи іншими засобами боротьби, ст. 359 — втрату такого майна через недогляд, ст. 360 — його знищення, пошкодження або приведення в непридатний стан. Отже, польська модель досить близька до української в частині деталізації майнових і службових військових деліктів. [10; 21]

Німецький Wehrstrafgesetz, зі свого боку, приділяє увагу як обов'язку підкорення, так і зловживанню командною владою та посяганням на належне проходження служби. Поряд із нормами про самовільну відсутність і непокору, він передбачає склади, пов'язані з бунтом, примусом щодо начальника, а також Зловживання командним складом (§ 32), тобто зловживання владними повноваженнями командира. Це свідчить, що німецький підхід акцентує не лише на обов'язках підлеглого, а й на кримінально-правовому контролі за законністю поведінки командира. У цьому аспекті німецька модель може бути корисною для порівняння з українськими ст. 425, 426 та 426-1 КК України, де також ідеться про неналежне чи протиправне використання владних повноважень у військовій сфері. [11; 21]

Американський UCMJ також містить норми, близькі за змістом до українських положень про спеціальні служби, невиконання обов'язків і військове майно. Ст. 92 охоплює не лише невиконання наказу, а й недбалість у виконанні обов'язків, що функціонально співвідноситься з недбалим ставленням до служби. Ст. 108 встановлює відповідальність за втрату, пошкодження, знищення чи неправомірне

розпорядження військовим майном США, причому ця стаття охоплює як умисні, так і недбалі форми поведінки. Manual for Courts-Martial деталізує застосування каральних статей і тим самим надає американській моделі більш завершеного характеру. [12; 13]

Отже, порівняльний аналіз показує, що кримінальні правопорушення проти порядку несення спеціальних служб, військової службової діяльності, дій у бойовій обстановці, збереження військового майна та експлуатації військової техніки мають спільне призначення в усіх досліджених країнах — гарантувати фактичну боєздатність війська, безпеку озброєння, техніки і майна та законність службової поведінки. Водночас українське законодавство вирізняється особливою увагою до умов воєнного стану й бойової обстановки як обставин, що істотно підвищують суспільну небезпечність відповідних діянь. Це робить національне регулювання особливо чутливим до сучасних воєнних реалій і водночас відкриває можливість для подальшого вдосконалення на основі зарубіжного досвіду. [2; 5; 10–13; 21; 22]

Розділ 3. Основні напрями розвитку та вдосконалення кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби в Україні з урахуванням досвіду зарубіжних країн

3.1. Особливості кримінально-правового регулювання військових кримінальних правопорушень у Польщі, Німеччині та США

Порівняльно-правовий аналіз кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби дає підстави для висновку, що саме український підхід у сучасних умовах має найбільшу практичну цінність. Якщо для значної частини зарубіжних держав відповідні кримінально-правові конструкції залишаються переважно елементом стабільного нормативного регулювання мирного часу, то в Україні ці норми функціонують в умовах повномасштабної війни, постійної бойової напруги та безпосередньої перевірки їх ефективності у реальних бойових обставинах. Саме тому українське законодавство у цій сфері не може розглядатися як вторинне чи таке, що потребує беззастережного наслідування іноземним моделям, оскільки воно формується й застосовується в незрівнянно складніших умовах, ніж ті, у яких існує більшість відповідних зарубіжних правових систем.

Звернення до досвіду Польщі, Німеччини та США, безумовно, має наукову цінність, однак воно не повинно створювати хибного уявлення про безумовну перевагу іноземних моделей над українською. Навпаки, саме сучасний український досвід дає підстави стверджувати, що в умовах реальної війни національна система кримінально-правової охорони військової служби виявила значно вищий рівень практичної значущості, адаптивності та актуальності. За таких обставин не Україна повинна беззастережно орієнтуватися на інші держави, а окремі зарубіжні країни повинні звертатися до українського досвіду як до фундаменту й прикладу функціонування кримінального законодавства в умовах масштабної збройної агресії та постійної потреби у збереженні військової дисципліни, підлеглості й боєздатності. [2; 10–13; 14–18; 21; 22].

Не Україна повинна наздоганяти зарубіжні моделі, а саме зарубіжні правопорядки мають підстави вивчати український досвід як більш актуальний і випробуваний реальними умовами війни.

Польська модель характеризується тим, що військові кримінальні правопорушення врегульовано в межах загального Кримінального кодексу, а саме в його військовій частині. Згідно з ст. 317 Kodeksu karnego, до військовослужбовців застосовуються положення загальної та спеціальної частин кодексу, якщо військова частина не містить відмінних правил. Це свідчить про інтегрований характер польської моделі: військове кримінальне право не існує ізольовано від загальної системи кримінального права, але водночас зберігає власний набір спеціальних складів і санкцій. У військовій частині польського кодексу передбачено відповідальність за дезертирство, само ушкодження з метою ухилення від служби, невиконання наказу, активний напад на начальника, порушення обов'язків спеціальної служби, а також за втрату, пошкодження чи неправомірне використання зброї, боєприпасів та іншого військового майна [10; 21]. Важливо й те, що польський кодекс передбачає спеціальне покарання у виді військового арешту, що свідчить про врахування специфіки статусу військовослужбовця на рівні санкцій. [10; 21]

Німецька модель побудована інакше. У Федеративній Республіці Німеччина діє окремий Військовий кримінальний закон — Wehrstrafgesetz, який містить спеціальні склади військових злочинів і проступків. Офіційний текст закону передбачає, зокрема, такі склади, як Несанкціонована відсутність (§ 15), Дезертирство (§ 16), самокалічення (§ 17), Звільнення зі служби шляхом обману (§ 18), непокора (§ 19), Непослух (§ 20), а також Зловживання командним складом у недозволених цілях (§ 32) [11]. Така структура свідчить, що німецький законодавець надає великого значення не лише охороні дисципліни та порядку проходження служби, а й кримінально-правовому контролю за законністю використання командних повноважень. У цьому аспекті німецька модель є цінною для порівняння з українським підходом, оскільки вона виразніше підкреслює взаємну

відповідальність як підлеглого, так і командира у військово-службових правовідносинах [11; 21].

Американська модель має ще вищий ступінь автономності. Військові правопорушення у США регулюються Uniform Code of Military Justice, що міститься в розділі 47 статті 10 U.S. Code, а порядок його застосування деталізується Manual for Courts-Martial. UCMJ охоплює не лише матеріальні склади правопорушень, а й питання військової юрисдикції, організації судів військової юстиції, процедур доказування та призначення покарання. Серед ключових складів, що мають значення для порівняння з українським правом, слід назвати дезертирство (Ст. 85), відсутність без дозволу (Ст. 86), неповага до старшого офіцера (Ст. 89), навмисна непокора начальнику (Ст. 90), невиконання наказу чи розпорядження; недбалість у виконанні обов'язків (Ст. 92), а також військове майно Сполучених Штатів: втрата, пошкодження, знищення або незаконне розпорядження (Ст. 108) [12; 13]. Отже, американська модель поєднує матеріально-правове та процесуальне регулювання в межах єдиної системи військового правосуддя, що відрізняє її як від української, так і від польської та німецької моделей. [12; 13]

Таким чином, порівнювані правопорядки демонструють три різні варіанти побудови військово-кримінального регулювання. Польща використовує модель військової частини в межах загального кодексу; Німеччина — окремий спеціальний закон; США — комплексну автономну систему військової юстиції. Україна посідає проміжне місце, оскільки норми про військові кримінальні правопорушення включені до загального Кримінального кодексу, але їх застосування безпосередньо пов'язане зі спеціальним військовим законодавством, статутами та судовою практикою [2; 6–8; 10–13; 14–18].

3.2. Спільні та відмінні риси кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби в Україні та зарубіжних країнах

Спільною рисою України, Польщі, Німеччини та США є те, що в усіх цих правопорядках криміналізовано найбільш небезпечні посягання на військову дисципліну, порядок проходження служби, виконання наказів, збереження військового майна та належну поведінку в особливих умовах військової діяльності. В усіх розглянутих системах простежується одна й та сама базова логіка: особливий характер військової служби обумовлює існування спеціального суб'єкта, підвищеного рівня правового обов'язку та суворішої реакції держави на діяння, які підривають керованість війська чи знижують його боєздатність. Саме тому в усіх порівнюваних системах окремо виділено правопорушення, пов'язані з непокорою, самовільною відсутністю, дезертирством, ухиленням від служби та пошкодженням чи втратою військового майна [2; 10–13; 18; 21; 22].

Водночас суттєві відмінності стосуються насамперед способу нормативного закріплення цих складів. Український підхід зосереджує відповідні норми в окремому розділі КК України, що забезпечує формальну системність, але водночас потребує постійного звернення до військових статутів які конкретизують зміст відповідних диспозицій». Польська модель схожа за своєю інтегрованістю, однак у ній більш чітко підкреслено застосування загальних норм кодексу до військовослужбовців за відсутності спеціальних винятків. Німецький підхід через окремий *Wehrstrafgesetz* досягає більшої структурної автономії, а американська система UCMJ взагалі поєднує матеріальні та процесуальні норми в межах єдиного нормативного комплексу [10–13]. Звідси випливає, що українська модель є менш автономною, ніж американська чи німецька, але більш спеціалізованою, ніж звичайне розміщення окремих норм без логічної системи. [2; 10–13; 21]

Ще одна важлива відмінність полягає в акцентах законодавця. В Україні, особливо з урахуванням законодавчих змін періоду воєнного стану, значна увага приділяється посиленню відповідальності за діяння, вчинені в умовах особливого періоду, воєнного стану або бойової обстановки. Практика Верховного Суду також підкреслює необхідність точного встановлення бойової обстановки, меж службового обов'язку та наслідків діяння для правильної кваліфікації [14–17]. Німецьке право,

навпаки, демонструє більш виразний інтерес до кримінально-правового контролю за зловживанням командними повноваженнями, а американське — до процедурної завершеності та функціональної автономії військового правосуддя [11–13]. Польська модель, у свою чергу, вирізняється більшою формальною компактністю та збереженням зв'язку зі структурою загального кримінального кодексу [10].

Для українського законодавства показовою є також проблема відмежування кримінальної, адміністративної та дисциплінарної відповідальності у військовій сфері. Це особливо відчутно щодо самовільного залишення частини, нез'явлення на службу, недбалого ставлення до служби та деяких форм порушення статутних правил. Матеріали Верховного Суду наголошують, що для правильної кваліфікації необхідно встановлювати не лише формальне порушення, а й його суспільно небезпечний характер, тривалість, наслідки, спрямованість умислу та реальну можливість виконати обов'язок [14–17]. У цьому аспекті українське право потребує більшої визначеності, тоді як у зарубіжних моделях, особливо німецькій та американській, законодавче структурування окремих складів і меж юрисдикції виглядає чіткішим. [11–13; 14–17]

Тому, спільність досліджених правопорядків полягає у визнанні особливої суспільної небезпечності посягань на військову службу, а відмінності — у ступені автономності військово-кримінального законодавства, техніці побудови складів, рівні деталізації спеціальних ознак і процедурних механізмах реалізації відповідальності.

3.3. Напрями вдосконалення кримінального законодавства України з урахуванням позитивного досвіду зарубіжних країн

Визначення напрямів удосконалення кримінального законодавства України у сфері відповідальності за кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби потребує не лише формального зіставлення національних і зарубіжних правових моделей, а й критичної оцінки їх практичної придатності в умовах сучасної війни. У цьому аспекті український досвід має

особливе значення, оскільки саме він сформований і функціонує в реаліях повномасштабної збройної агресії, постійної бойової напруги, необхідності оперативного реагування на порушення військової дисципліни та одночасного забезпечення належного рівня правової визначеності. На відміну від цього, значна частина зарубіжних моделей, хоч і має безперечну теоретичну та системну цінність, здебільшого розвивалася в умовах відсутності такого рівня бойового навантаження, а тому не завжди повною мірою відповідає викликам, з якими стикається українська держава сьогодні [2; 10–13; 14–18; 21; 22].

Саме тому вдосконалення національного законодавства не повинно зводитися до механічного запозичення окремих іноземних конструкцій. Порівняльно-правовий аналіз свідчить, що хоча законодавство Польщі, Німеччини та США містить низку змістовно розроблених положень щодо дезертирства, непокори, невиконання наказу, втрати військового майна чи порушення службових обов'язків, ці моделі значною мірою сформовані в межах стабільного функціонування військової системи, а не в умовах тривалої масштабної війни. У зв'язку з цим вони не завжди дають вичерпні відповіді на ті питання, які українське кримінальне право змушене вирішувати в практичній площині вже зараз, зокрема щодо кваліфікації діянь у бойовій обстановці, посилення відповідальності в умовах воєнного стану, забезпечення балансу між суворою дисципліною та реальними умовами виконання бойових завдань [2; 5; 10–13; 14–17].

У цьому контексті український досвід слід розглядати не як такий, що потребує безумовного наслідування зарубіжним зразкам, а як самостійне й вагоме джерело формування сучасних підходів до кримінальної відповідальності у військовій сфері. Саме українська практика сьогодні демонструє, яким чином кримінальне законодавство функціонує не в абстрактних умовах мирного часу, а в обстановці постійної загрози, мобілізаційного навантаження, бойових втрат та реальної необхідності збереження керованості військами. Це надає національному законодавству особливої практичної цінності й дозволяє стверджувати, що окремі елементи українського регулювання можуть бути корисними не лише для

внутрішнього вдосконалення, а й для переосмислення підходів в інших державах [2; 14–18; 21; 22].

Разом із тим позитивний зарубіжний досвід усе ж має значення для подальшого розвитку законодавства України, однак лише за умови його критичного відбору. Так, німецький підхід є корисним з точки зору чіткішого нормативного структурування військових кримінальних правопорушень та більш виразного акценту на кримінально-правовому контролі за неправомірним використанням командних повноважень [11; 21]. Польська модель демонструє приклад відносно компактної та системно побудованої військової частини кримінального кодексу, що може бути корисним для подальшого вдосконалення законодавчої техніки [10]. Американська система, своєю чергою, привертає увагу високим рівнем деталізації окремих складів та наявністю розвинених практичних орієнтирів щодо застосування норм військового права [12; 13]. Проте жодна з цих моделей не може розглядатися як безумовно досконала або така, що має автоматичну перевагу над українським підходом, оскільки їхня ефективність значною мірою оцінювалася в істотно відмінних суспільно-політичних і військових умовах.

З огляду на це основними напрямками вдосконалення кримінального законодавства України мають бути, по-перше, подальше уточнення та систематизація складів військових кримінальних правопорушень з урахуванням уже напрацьованої національної судової практики; по-друге, чіткіше розмежування кримінальної, дисциплінарної та адміністративної відповідальності у військовій сфері; по-третє, удосконалення законодавчих підходів до оцінки діянь, учинених у бойовій обстановці, особливому періоді та воєнному стані; по-четверте, посилення нормативної визначеності відповідальності не лише підлеглих, а й командирів та інших військових службових осіб; по-п'яте, подальше узагальнення правозастосовної практики для забезпечення єдності кваліфікації [2; 11; 14–18; 21; 22]. Водночас реалізація цих напрямів має здійснюватися не за логікою підпорядкування українського законодавства зовнішнім моделям, а на основі пріоритету власного досвіду, який уже довів свою актуальність і життєздатність у

значно складніших умовах, ніж ті, у яких функціонує більшість порівнюваних зарубіжних систем.

Саме, удосконалення кримінального законодавства України у сфері відповідальності за кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби повинно базуватися насамперед на результатах власної правотворчої та правозастосовної практики, сформованої в умовах реальної війни. Зарубіжний досвід у цьому процесі доцільно використовувати як допоміжний інструмент, а не як беззаперечний орієнтир. За сучасних умов є підстави стверджувати, що саме українська модель дедалі більше набуває значення практичного зразка для осмислення сучасних підходів до кримінально-правової охорони військової служби, тоді як окремі іноземні конструкції виявляють свою обмеженість через відірваність від реалій масштабної війни та недостатню перевіреність в умовах такого рівня воєнних загроз [2; 10–18; 21; 22].

ВИСНОВОК

У результаті проведеного дослідження встановлено, що кримінальна відповідальність за кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби є одним із ключових елементів забезпечення військової дисципліни, правопорядку, боєздатності та належного функціонування військової організації держави. Ці кримінальні правопорушення мають особливу правову природу, оскільки посягають на спеціальний порядок військової служби, що ґрунтується на принципах підлеглихості, обов'язковості виконання наказів, дотримання статутних правил, збереження військового майна та належного виконання бойових і службових обов'язків. Саме тому їх кримінально-правова охорона не може розглядатися як другорядна складова кримінального законодавства, а повинна сприйматися як самостійний і стратегічно важливий напрям правового забезпечення національної безпеки.

Дослідження показало, що законодавство України у цій сфері має цілісний і змістовно розвинений характер. Норми Розділу XIX Кримінального кодексу України охоплюють основні прояви посягань на встановлений порядок несення військової служби: від непокори, невиконання наказу, самовільного залишення військової частини та дезертирства до посягань на порядок несення спеціальних служб, військову службову діяльність, дії у бойовій обстановці, збереження військового майна та експлуатацію військової техніки. При цьому українське законодавство не є абстрактною теоретичною конструкцією, а функціонує в умовах повномасштабної війни, що надає йому виняткової практичної цінності. Саме ця обставина принципово відрізняє український підхід від багатьох зарубіжних моделей, які формувалися переважно в умовах стабільного миру або обмеженої військової активності.

Порівняльно-правовий аналіз законодавства Польщі, Німеччини та США дав змогу дійти висновку, що попри наявність у цих країнах змістовно розроблених моделей кримінальної відповідальності за військові кримінальні правопорушення, жодна з них не може сприйматися як безумовно вища чи універсально зразкова для

України. Польська модель демонструє системність у межах загального кримінального кодексу, німецька — чіткість спеціального законодавчого регулювання, американська — високий рівень автономності військової юстиції. Однак саме український досвід у сучасних умовах має найбільшу переконливість, оскільки він вироблений і перевірений не в умовах нормативного спокою, а в реаліях повномасштабної збройної агресії, де питання військової дисципліни, бойового наказу, дезертирства, втрати військового майна чи поведінки в бою мають не теоретичний, а щоденний практичний вимір.

Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що сьогодні не Україна повинна беззастережно орієнтуватися на зарубіжні правові моделі, а навпаки — окремі іноземні правопорядки мають підстави звертатися до українського досвіду як до одного з найбільш актуальних і випробуваних сучасною війною. Саме українське законодавство та практика його застосування демонструють здатність адаптувати кримінально-правові механізми до надзвичайно складних умов воєнного часу, забезпечуючи водночас охорону військової дисципліни, підлеглості, правопорядку та бойової ефективності. У цьому аспекті український підхід набуває значення не лише національного, а й міжнародного орієнтира для держав, які прагнуть осмислити, яким має бути кримінально-правове регулювання військової служби в умовах реальної війни, а не лише мирного нормативного моделювання.

Водночас це не виключає доцільності використання позитивних елементів зарубіжного досвіду. Такий досвід повинен сприйматися критично і вибірково: лише ті його складові, які справді здатні посилити законодавчу визначеність, внутрішню узгодженість норм, чіткість розмежування складів кримінальних правопорушень і стабільність правозастосування, можуть бути корисними для України. Перспективними напрямками вдосконалення є подальша систематизація норм Розділу XIX КК України, чіткіше розмежування кримінальної, дисциплінарної та адміністративної відповідальності у військовій сфері, удосконалення правового регулювання відповідальності в умовах бойової обстановки, а також посилення нормативної визначеності щодо відповідальності командирів і військових службових

осіб. Проте всі ці зміни мають здійснюватися не шляхом копіювання іноземних конструкцій, а на основі українського досвіду як первинного і найбільш практично обґрунтованого джерела розвитку законодавства.

Отже, кримінальне законодавство України у сфері відповідальності за кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби вже сьогодні демонструє високий рівень практичної значущості, адаптивності та відповідності реальним викликам сучасної війни. Саме тому український досвід має розглядатися не як похідний від зарубіжних моделей, а як самостійний і сильний приклад правового реагування на порушення у військовій сфері. За сучасних умов Україна виступає не лише об'єктом порівняння з іншими державами, а й повноцінним зразком для наслідування у формуванні сучасних підходів до кримінальної відповідальності за військові кримінальні правопорушення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
3. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 № 2232-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>
4. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 № 1932-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>
5. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
6. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України : Закон України від 24.03.1999 № 548-XIV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text>
7. Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України : Закон України від 24.03.1999 № 551-XIV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14#Text>
8. Про Статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України : Закон України від 24.03.1999 № 550-XIV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/550-14#Text>
9. Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України : Закон України від 07.03.2002 № 3099-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3099-14#Text>

10. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny. Dz. U. 1997 Nr 88, poz. 553. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19970880553>
11. Wehrstrafgesetz (WStG) vom 30. März 1957 (BGBl. I S. 298). URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/wstrg/BJNR002980957.html>
12. Uniform Code of Military Justice : 10 U.S.C. ch. 47. URL: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/USCODE-2022-title10/html/USCODE-2022-title10-subtitleA-partII-chap47.htm>
13. Manual for Courts-Martial, United States (2024 edition). Washington, D.C. : Joint Service Committee on Military Justice, 2024. URL: https://jsc.defense.gov/Portals/99/2024%20MCM%20files/MCM%20%282024%20ed%29%20%282024_01_02%29%20%28adjusted%20bookmarks%29.pdf
14. Актуальна практика застосування положень розділу XIX КК України (військові кримінальні правопорушення) / Верховний Суд. Київ, 2023. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_presentation/Buleiko_viiskovi_zl_practika.pdf
15. Загальна характеристика військових кримінальних правопорушень / Верховний Суд ; Н. Стефанів. Київ, 2023. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_presentation/Stefaniv_voenni_zlochini.pdf
16. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду за I півріччя 2024 року / Верховний Суд. Київ, 2024. 67 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/Oglyad_KKS_I_pivr_2024.pdf
17. Огляд судової практики Верховного Суду щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних з війною / Верховний Суд. Київ, 2024. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/Oglyad_VS_war_2022_2024.pdf

18. Кваліфікація військових кримінальних правопорушень : навч. посіб. / кол. авт. ; за заг. ред. М. С. Цуцкірідзе. Дніпро : ДДУВС, 2025. 280 с. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/16240>
19. Коломієць Н. В., Бровко А. В. Кримінально-правова характеристика військових кримінальних правопорушень. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 2. С. 574–578. URL: <https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/303703>
20. Ленда О. В. Проблемні питання нормативного визначення об'єкту самовільного залишення військової частини або місця служби. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. Вип. 74, ч. 2. С. 105–109. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/73-ch-2-2>
21. Артемов В. Ю. Порівняльний аналіз кримінально-правового забезпечення воєнної безпеки в Україні, Грузії та Республіки Польщі. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 4. С. 488–492. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/69988>
22. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини) : навч. посіб. / Г. М. Анісімов, Ю. П. Дзюба, В. І. Касинюк та ін. ; за ред. М. І. Панова. Харків : Право, 2011. 184 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/POSIBNIKI_2012/ViiskoviZlochini_2011.pdf
23. Людвік В. Кримінально-правова кваліфікація правопорушень за статтями 407 та 408 ККУ: проблеми і перспективи вдосконалення / В. Людвік // *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2025. № 2 (135). С. 158–164. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/16677>
24. Коломієць Н. В., Соседка С. В. Запобігання вчиненню військових кримінальних правопорушень (в контексті ст. 402, 407, 408 КК України) / Н. В. Коломієць, С. В. Соседка // *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 4. С. 515–519. URL: <https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/311242>
25. Пащенко Є. М. Злочинність військовослужбовців ЗСУ та інших військових формувань України в умовах агресії росії проти України. Кримінологічний аспект / Є. М. Пащенко // *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія:*

Право. 2024. Вип. 81. Ч. 2. С. 324–329. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/03/52-3.pdf>

26. Аналіз здійснення правосуддя Касаційним кримінальним судом у складі Верховного Суду у 2023 році / Верховний Суд. Київ, 2024. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/sud_pract/Analiz_pravosud_KKS_2023.pdf

27. Яремчук В. О. Використання сучасних криміналістичних розробок у розслідуванні військових кримінальних правопорушень / В. О. Яремчук // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2024. Вип. 82. Ч. 3. С. 149–152. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/05/26-2.pdf>

28. Олещук Л. О. Об'єкт військових службових кримінальних правопорушень / Л. О. Олещук // *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2026. Т. 2. № 1. С. 434–440. URL: <https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/353059>